

Особливості процесу трансформації змісту та форм іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у пострадянський період (1991–2018 рр.)

Transformation Features of the Content and Forms of Foreign Language Training of Future Teachers of Non-Philological Specialties in the Post-Soviet Period (1991–2018)

Лілія Овчаренко¹
Liliya Ovcharenko

¹ *Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*
24 Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.59-7](https://doi.org/10.22178/pos.59-7)

LCC Subject Category:
[LC8-6691](#)

Received 22.05.2020
Accepted 26.06.2020
Published online 30.06.2020

Corresponding Author:
liliov3355@gmail.com

© 2020 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. В пострадянський період й особливо впродовж останнього десятиліття спостерігається стала тенденція до зростання в суспільстві статусу та ролі англійської мови, а її знання, передовсім як засобу міжнародної і міжкультурної комунікації, стає важливим показником сучасної вищої освіти, у т.ч. педагогічної. Глобалізація суспільних процесів, міждержавна інтеграція в освітній і науковій простір, доступ до міжнародного досвіду і системи знань, потреба в якійсній вищій освіті стали найбільш важливими обставинами, котрі свідчать на користь популярності англійської мови в сучасній Україні.

Незважаючи на велику кількість досліджень професійної підготовки педагогічних кадрів, історико-педагогічний дискурс проблеми іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей досі залишається актуальним в умовах сьогодення.

У статті здійснено аналіз процесу трансформації ідеологічних засад, організаційних умов і методики іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у пострадянський період. Досліджено головні тенденції, характерні для навчання іноземним мовам у цей період. Доведено, що в цей період гостро стояла проблема пошуку принципів і методик викладання іноземних мов. З'ясовано, що в зазначений період змінилися пріоритети щодо вивчення іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти, хоча й відчутною залишається надмірна теоретизація освітнього процесу. Виявлено, що іншомовна підготовка набула професійно орієнтованого характеру, однак і надалі здебільшого зводилась до читання і перекладу іноземної літератури з фаху. Підтверджено, що цілі іншомовної підготовки також передбачали частковий розвиток у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей компонентів міжкультурної компетентності.

Ключові слова: іншомовна підготовка; навчання іноземних мов; зміст і методика навчання іноземних мов; міжкультурна компетентність; вчителі нефілологічних спеціальностей.

Abstract. In the post-Soviet period, and especially during the last decade, there has been a steady increase in the status and role of English in the society, and its knowledge, especially as a means of international and intercultural communication, is becoming an important indicator of modern higher education, including pedagogical. Globalization of social processes, interstate integration into the educational and scientific space, access to international experience and knowledge system, the need for quality higher education have become the most important circumstances in favor of the popularity of English in modern Ukraine.

Despite the large number of studies of teacher's professional training, the historical and pedagogical discourse of the problem of foreign language training of future teachers of non-philological specialities remains relevant in today's conditions.

The article analyzes the process of transformation of ideological principles, organizational conditions and methods of foreign language training of future teachers of non-philological specialities in the post-Soviet period. It studies the main tendencies of teaching foreign languages in this period and proves that the problem of finding principles and methods of teaching foreign languages has been acute during this period. It has been found out that during this period, the priorities for the study of foreign languages in higher education pedagogical institutions have changed, although excessive theorizing of the educational process remains tangible. It has been revealed that foreign language training became professionally oriented, but continued to be mostly reduced to reading and translating foreign literature on the speciality. The article confirms that the goals of foreign language training also provided the partial development of the intercultural competence components of future teachers of non-philological specialities.

Keywords: foreign language training; teaching foreign languages; content and methods of teaching foreign languages; intercultural competence; teachers of non-philological specialities.

ВСТУП

Незважаючи на велику кількість досліджень професійної підготовки педагогічних кадрів, історико-педагогічний дискурс проблеми іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей досі залишається актуальним в умовах сьогодення.

Різні аспекти іншомовної підготовки педагогічних кадрів у системі вітчизняної освіти були в центрі уваги науковців: І. Бім, В. Безлюдна, П. Гальскова, Р. Гришкова, В. Калінін, Г. Китайгородська, З. Коннова, Р. Мартинова, Н. Микитенко, Н. Муқан, Л. Морська, С. Ніколаєва та ін.

Метою статті є аналіз трансформаційних процесів іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у пострадянський період.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Після розпаду Радянського Союзу продовжується, розпочатий з середини 80 років ХХ ст., процес демократизації та гуманізації освіти, а в суспільстві відзначається тенденція до зростання статусу іноземних мов. Найбільш важливими обставинами, які свідчили на користь потреби у вивченні іноземних мов, стали такі чинники: 1) глобалізація інтеграційних суспільних процесів; 2) міждержавна інтеграція в галузі науки та освіти; 3) формування суспільства знань й інформа-

ційних технологій; 4) доступ до світового наукового досвіду і його нових напрямів; 5) потреба в отриманні якісної освіти в Україні та за кордоном; 6) еміграція та пошук роботи у зарубіжних країнах тощо.

Кардинальний перехід до нових соціально-економічних і суспільно-політичних умов викликав потребу в реформуванні системи педагогічної вищої освіти. Як зазначає В. Безлюдна: «Україна поставила перед системою освіти надскладне завдання – адаптацію радянських традицій й досвіду навчання іноземних мов до європейської системи. З одного боку, необхідно було провести експертну ревізію радянської методики навчання іноземних мов, а з іншого – оцінити західноєвропейську компетентнісно-орієнтовану ідеологію іншомовної підготовки» [1, с. 242].

У 1996 р. був ухвалений проект першого Державного стандарту базової і повної середньої освіти, згідно з яким зміст іншомовної підготовки спрямовувався на реалізацію практичних, освітніх, виховних і розвивальних цілей навчання іноземних мов [4]. Стратегічним напрямом оновлення змісту іншомовної підготовки в школі стала розробка освітнього стандарту з іноземної мови (1998 р.), в якому увагу було акцентовано на формуванні в учнів уміння іншомовного спілкування, що, на думку розробників, сприятиме інтеграції українського суспільства в європейське та світове співтовариства. Од-

нак, на жаль, кількість годин, що відводилася на вивчення предмета «Іноземна мова» в тиждень у 1998 р. залишалася невикористаною: 2 – 3 год. – у загальноосвітніх середніх школах і 5 – 6 год. – у спеціалізованих закладах освіти [2].

Зміна в 90-і рр. ХХ ст. суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, зближення України зі світовим співтовариством змінили ставлення до іноземної мови як навчальної дисципліни у педагогічних закладах вищої освіти. Основною метою для майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей стає професійно орієнтоване навчання іноземних мов як дієвого засобу спілкування із закордонними фахівцями в галузі освіти. Розвиток мовних навичок (читання, говоріння, письмо й аудіювання) набуває професійно орієнтованого характеру, впроваджуються нові моделі та стратегії іншомовної освіти. Використання у вищих сучасних форм, методів і технологій навчання сприяють розширенню світогляду та підвищенню професійної компетентності майбутніх педагогів.

У 1998–2000 рр. зважаючи на принципи Болонської декларації, розпочався процес налагодження міцних зв'язків із зарубіжними університетами та науковими установами, становлення міжнародної академічної мобільності студентів і викладачів тощо. Ці та інші ініціативи і завдання були задекларовані в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.).

2003 р. був позначений систематизацією вимог до рівнів володіння іноземною мовою, які згідно із «Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти», розробленими Асоціацією Мовних Експертів – ALTE (*The Association of Language Testers in Europe*), містять: інтродуктивний рівень (*Breakthrough* або A1); середній рівень (*Waystage* або A2); рубіжний рівень (*Threshold* або B1); просунутий рівень (*Vantage* або B2); автономний рівень (*Effective Operational Proficiency* або C1); компетентний рівень (*Mastery* або C2). Ця шкала характеризує рівні володіння іноземною мовою від базового до практично бездоганного, диференціюючи її носіїв на три категорії: елементарний (A1–A2), незалежний (B1–B2) та досвідчений (C1–C2) [6].

Інтеграція вітчизняної системи вищої освіти в європейській і світовий освітній та науковий простір, стала нагальною потребою часу,

тому 19 травня 2005 р. на Конференції міністрів країн Європи в Бергені (Норвегія) Україна приєдналася до Болонського процесу, ключовими принципами якого були: 1) уведення двоциклового навчання; 2) запровадження системи кредитів на основі (ECTS); 3) формування системи контролю якості освіти; 4) розширення мобільності студентів, викладацького складу та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом; 5) забезпечення працевлаштування випускників; 6) забезпечення привабливості європейської системи освіти [5].

У межах розвитку інтернаціональних зв'язків почали діяти десятки різних проектів та програм, як-от: «ТЕМПУС-ТАСІС», *ERASMUS MUNDUS* (з 2014 р. – «ЕРАЗМУС+»), *LINGVA*, *ESPRIT*, «Світ без кордонів», *DREAMS + TEAMS* покликані сприяти вдосконаленню систем вищої освіти в країнах-партнерах за допомогою максимально збалансованого співробітництва з партнерами із країн-членів ЄС, літні школи і табори з вивчення іноземних мов під патронатом міжнародних благодійних фондів, Міжнародні центри розвитку освіти, Молодіжні центри студентів та аспірантів, що функціонували на базі вітчизняних університетів тощо.

В цей період у практиці викладання склався підхід, при якому іноземна мова розглядалася здебільшого як засіб прилучення студентів до культури країни, мова якої ними вивчалася. Як наслідок, студенти відчували труднощі при передачі засобами іноземної мови об'єктивної інформації про факти та явища, пов'язані з рідною культурою. Вони в процесі реальної комунікації були не здатні розкрити й транслювати національну своєрідність та духовне багатство українського народу. В умовах культурного розмаїття загального контексту навчання в Україні та за кордоном постало завдання сформуванню у студентів міжкультурну та комунікативну компетенції, які забезпечать використання іноземної мови для взаємного культурного збагачення в ситуаціях іншомовного спілкування.

Для реалізації цих завдань, у 2005 р. колективом авторів (Г. Бакаєва, О. Борисенко, І. Зусенок, В. Іваніщева, Л. Клименко, Т. Козимирська, С. Костирицька, Т. Скрипник, Н. Тодорова, А. Ходцева) була розроблена

рамкова «Програма з англійської мови для професійного спілкування (National ESP Curriculum)», яка призначалася для всіх типів закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з різних нефілологічних спеціальностей.

Відомий вітчизняний вчений-педагог у галузі міжкультурної іншомовної освіти С. Ніколаєва зазначає, що впродовж 2005–2015 рр. в Україні розроблено чимало засадничих документів як у галузі освіти в цілому, так й у навчанні іноземних мов, зокрема: 1) оновлено базовий компонент дошкільної освіти в Україні і розроблено різноманітні програми іншомовної підготовки дітей до школи; 2) упроваджено Державний стандарт початкової загальної освіти (2012 р.); Державний стандарт повної загальної середньої освіти (2013 р.); Державні стандарти професійно-технічної освіти (2015 р., загалом 34 назви); 3) перероблено програми з іноземних мов для початкової, базової та старшої школи; 4) переглянуто навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів та постійно вдосконалюються завдання для державної підсумкової атестації з іноземних мов; 5) укладаються і видаються нові підручники та посібники з усіх іноземних мов, яких навчають у загальноосвітніх навчальних закладах України; 6) у вищих навчальних закладах також відбуваються суттєві зміни відповідно до статей закону «Про вищу освіту» (2014 р.) та інших підзаконних актів; 7) удосконалюються умови прийому на навчання до закладів вищої освіти через зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО); 8) змінюються підходи до формування навчальних планів у різних типах університетів; 9) запроваджуються основні принципи, положення і рекомендації Болонського процесу; 10) збільшується кількість міжнародних проектів Програми Темпус, у т. ч. і з міжкультурної освіти, за участю викладачів України (2009-2016 рр.); 11) розпочато розробку професійних стандартів вищої освіти та ін. [7, с. 126].

Незважаючи на певні успіхи та досягнення, С. Ніколаєва в 2015 р. із занепокоєнням звернула увагу педагогічної громадськості на те, що в Україні: 1) відсутня Концепція міжкультурної іншомовної освіти для різних типів закладів освіти; 2) система навчання іноземних мов не відповідає сучасним вимогам суспільства в цілому і не повною мірою вра-

ховує європейські рекомендації щодо багатомовної та багатокультурної освіти; 3) відсутні нові уніфіковані типові навчальні програми з іноземних мов для студентів нефілологічних спеціальностей, а діюча рамкова програма з англійської мови (2005 р.) не повністю відповідає сучасним завданням міжкультурної іншомовної освіти; 4) більшість авторських програм, розроблення яких дозволено кафедрам і регламентовано наказом [9], не містять конкретних дескрипторів володіння складовими іншомовної комунікативної компетенції, не враховують світові досягнення методики навчання іноземних мов, не відповідають європейським вимогам і меті формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції; 5) підручники з іноземних мов вітчизняних авторів, призначені здебільшого для економістів і правників, не завжди відповідають вимогам програм, не редагуються носіями мови, дуже скромно доповнюються іншими засобами навчання і, як результат, не забезпечують відповідної якості міжкультурної іншомовної освіти; 6) навчальні плани в немовних закладах вищої освіти переглядаються в бік неухильного скорочення кількості годин аудиторної роботи з навчальної дисципліни «Іноземна мова», а в окремих університетах зазначена дисципліна переведена у положення вибіркової; 7) відсутня цілеспрямована підготовка викладачів іноземних мов для студентів нефілологічних спеціальностей, тому в результаті до закладів вищої освіти приходять низькокваліфіковані науково-педагогічні кадри, не здатні реалізувати міжкультурну іншомовну професійно орієнтовану освіту на належному рівні [7, с. 126-127].

16 листопада 2015 р. було видано Указ Президента України «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні». На реалізацію президентського указу, Кабінету Міністрів України, з-поміж інших заходів, доручалося: по-перше, організувати на базі вищих навчальних закладів курси із вивчення англійської мови студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними і науково-педагогічними працівниками; по-друге, сприяти розширенню в установленому порядку викладання здобувачам вищої освіти навчальних дисциплін англійською мовою; по-третє, розвивати взаємний обмін студентами між навчальними закладами України та

держав, у яких англійська мова є основною мовою спілкування; по-четверте, започаткувати проект підвищення фахової кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників з англійської мови; по-п'яте, удосконалити законодавство України у сфері освіти і науки щодо визначення переліку посад педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах і наукових установах, кваліфікаційною вимогою для зайняття яких є володіння англійською мовою, а також запровадити вимоги щодо англійської компетентності для присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань [9].

Важливу роль у популяризації професійно орієнтованого навчання англійської мови відіграє Британської Ради в Україні, яка вийшла з ініціативою розпочати проект «Англійська мова для університетів», мета якого, по-перше, зробити внесок у процес якісних змін щодо рівня володіння англійською мовою як викладачів, так і студентів закладів вищої освіти, що дозволить їм брати більш активну участь у заходах на міжнародному рівні; по-друге, сприяти процесу нарощування сталого потенціалу у галузі викладання англійської мови для покращення володіння англійською мовою до рівня B2/C1 згідно зі шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; по-третє, сприяти запровадженню стандартів володіння англійською мовою у закладах вищої освіти України [3].

Кардинальні зміни в сфері цільових установок не могли не позначитися на змісті підручників і навчальних посібників. Набагато більшу кількість текстів порівняно із 70-ми – 80-ми рр. ХХ ст. присвячено різним аспектам культурного та суспільного життя Великобританії і США: детальніше висвітлюються британські традиції, глибше характеризуються традиційні риси характеру, менталітет британців. Чимало культурних аспектів Великобританії та США отримують широке висвітлення з позицій сучасної масової культури: так, в одному з навчальних посібників автори, висвітлюючи сучасну рок-культуру США та Великобританії, розповідають про такі культові музичні гурти, як *The Beatles*, *Deep Purple*, *Led Zeppelin*, *Pink Floyd* та ін. [8]. Новими в текстах про Велику Британію можна також вважати відомості про королівсь-

ку сім'ю, з'являються тексти, присвячені Шотландії, Уельсу та Північній Ірландії [11].

Особливістю текстів, присвячених важливим аспектам життя, побуту, навчання в англійських країнах можна назвати передовсім прагнення викликати у студентів жвавий інтерес, а також повідомити інформацію, яка може бути використана при відвідуванні цих країн і налагодженні контактів з носіями їх культури. Водночас у підручниках і посібниках, як і раніше, хоча й меншою мірою, подаються автентичні уривки з творів відомих зарубіжних письменників. Серед соціокультурних реалій, представлених на сторінках навчальних посібників, попередніми залишаються ті з них, які пов'язані з галуззю освіти за кордоном (університети і коледжі англійських країн), святами і традиціями, державним устроєм і географічним положенням, персонажами класичної та сучасної літератури, проявами масової культури тощо.

Незважаючи на зміни, що відбулися в сфері навчання англійської мови майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у пострадянський період, слід вказати на наявність у багатьох підручниках і навчальних посібниках професійно орієнтованих текстів. Крім цього, починаючи з кінця 90-х рр. ХХ ст., намітилася тенденція до написання підручників і навчальних посібників із англійської мови колективами кафедр педагогічних закладів вищої освіти для конкретних учительських спеціальностей.

ВИСНОВКИ

В пострадянський період й особливо впродовж останнього десятиліття спостерігається стала тенденція до зростання в суспільстві статусу та ролі англійської мови, а її знання, передовсім як засобу міжнародної і міжкультурної комунікації, стає важливим показником сучасної вищої освіти, у т.ч. педагогічної. Глобалізація суспільних процесів, міждержавна інтеграція в освітній і науковій простір, доступ до міжнародного досвіду і системи знань, потреба в якісній вищій освіті стали найбільш важливими обставинами, котрі свідчать на користь популярності англійської мови в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bezlyudna, V. V. (2017). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1948–2016 rr.)* [Theory and practice of professional training of future teachers of foreign languages in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948–2016)] (Doctoral thesis). Rivne (in Ukrainian)
[Безлюдна, В. В. (2017). *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.)* (Докторська дисертація). Рівне].
2. British Council. (1998). *Zvit pro rezultaty Doproektnoho bazovoho doslidzhennia systemy udoskonalennia (pisladyplomnoi osvity) vchyteliv anhliiskoi movy* [Report on the results of the Pre-project basic study of the system of improvement (postgraduate education) of English teachers]. N. d.: British Council (in Ukrainian)
[Британська рада. (1998). *Звіт про результати Допроєктного базового дослідження системи удосконалення (післядипломної освіти) вчителів англійської мови*. N. d.: British Council].
3. British Council. (2020). *Anglijs`ka mova dlya universytetiv* [English for universities]. Retrieved May 1, 2020, from <http://www.britishcouncil.org.ua/teach/projects/english-universities> (in Ukrainian)
[British Council. (2020). *Англійська мова для університетів*. Актуально на 01.05.2020. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/teach/projects/english-universities>].
4. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi serednoi osvity [State standard of basic and complete secondary education] (Ukraine), 23.11.2011, No 1392. Retrieved May 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
[Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Україна), 23.11.2011, № 1392. Актуально на 01.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>].
5. Ievropeyskyi prostir u sferi vyshchoi osvity [European space in the field of higher education] (International), 19.06.1999. Retrieved May 1, 2020, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (in Ukrainian)
[Європейський простір у сфері вищої освіти (Міжнародний), 19.06.1999. Актуально на 01.05.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text].
6. Nikolaev, S. (Ed.). (2003). *Zahalnoievropeyski rekomendatsii z movnoi osvity : vuvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* [European recommendations for language education: study, teaching, assessment]. Kyiv: Lenvit (in Ukrainian)
[Ніколаєв, С. Ю. (Ред.). (2003). *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання*. Київ: Ленвіт].
7. Nikolaieva, S. (2016). Intercultural foreign language education in Ukraine: key issues. *Foreign Languages*, 2, 3–9. doi: [10.32589/im.v0i2.12256](https://doi.org/10.32589/im.v0i2.12256)
8. Pogozhykh, G. M., & Volkova, O. Y. (2015). *Usi rozmovni temy. English* [All conversational topics. English]. Kharkiv: Torsing Plus (in Ukrainian)
[Погожих, Г. М., & Волкова О. Ю. (2015). *Усі розмовні теми. English*. Харків: Торсінг плюс].
9. Pro oholoshennia 2016 roku Rokom anhliiskoi movy v Ukraini [On declaring 2016 the Year of the English Language in Ukraine] (Ukraine), 16.11.2015, No 641/2015. Retrieved May 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641/2015#Text> (in Ukrainian)
[Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні (Україна), 16.11.2015, № 641/2015. Актуально на 01.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641/2015#Text>].
10. Pro zatverdzhennia form dokumentiv z pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity] (Ukraine), 13.02.2019, No 179. Retrieved May 1, 2020, from

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0233-19#Text> (in Ukrainian)

[Про затвердження форм документів з підготовки фахівців у закладах вищої освіти (Україна), 13.02.2019, № 179. Актуально на 01.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0233-19#Text>].

11. Shapran, L., Kunitsa, L., & Cherednichenko, G. (2007). *Anhliiska mova* [English]. Kyiv: INCOS (in Ukrainian)
[Шапран, Л., Куниця, Л., & Чередніченко, Г. (2007) *Англійська мова*. Київ: ІНКОС].